

Духовно-естетичне виховання учнів знз засобами гончарного мистецтва

Анотація. У статті обґрунтовано об'єктивну необхідність застосування засобів декоративно-ужиткового мистецтва на уроках трудового навчання з метою духовно-естетичного виховання учнів; розкрито дидактичні можливості засобів гончарного мистецтва в духовно-естетичному вихованні учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: декоративно-ужиткове мистецтво, гончарство, ремесла, духовно-естетичне виховання.

Abstract. The article substantiates the objective necessity of using arts and crafts in the lessons of labor training for the purpose of spiritual and aesthetic education of students; the didactic possibilities of pottery art tools are revealed in the spiritual and aesthetic education of students of general educational institutions.

Keywords: arts and crafts, pottery, crafts, spiritual and aesthetic education.

Постановка наукової проблеми. Народне декоративно-ужиткове мистецтво набуло визнання в Україні та за кордоном. У нинішньому світі, коли активно відбуваються глобалізаційні процеси, які нівелюють особливості національних культур, саме через народну культуру, народну творчість, народне мистецтво народи світу є цікавими для чужоземців своєю самобутністю й несхожістю на інших [2, с. 96]. Тому в умовах сьогодення особливо актуальною є проблема відродження українських народних ремесел. Реалізація цього завдання значною мірою покладається на сучасну шкільну та позашкільну освіту.

Саме загальноосвітній навчальний заклад залишається основним соціальним інститутом, який надає дітям повну загальну середню освіту, вирішує завдання розвитку та виховання учнів. Нині спостерігається активний процес оновлення змісту освіти й удосконалення системи виховання учнів. Головною метою загальноосвітньої школи стає переосмислення, переорієнтація та вплив на формування високоморальної громадської позиції, національної свідомості, потягу до прекрасного, важливу роль у досягненні якої відіграє декоративно-ужиткове мистецтво. Оволодіння молоддю надбаннями народу підносять свідомість особистості на вищий щабель, наповнюють життя й діяльність високими громадськими цілями, сприяють її входженню у світ художньої культури та формують її національні почуття, створюють підґрунтя для її духовно-естетичного виховання.

Однією з найважливіших умов досягнення успіху в духовно-естетичному вихованні учнів є відповідна підготовка вчителя трудового навчання та технологій. У сучасній системі педагогічної освіти естетичне виховання

об'єктивно стає невід'ємною складовою всебічного розвитку студентів – майбутніх учителів технологій, найсуттєвішою характеристикою професійної підготовки яких постає цілеспрямоване формування естетичного ставлення до дійсності, що згодом втілюється в інтелектуальну та творчу діяльність педагога-предметника.

Одним із засобів духовно-естетичного виховання особистості є гончарне мистецтво, яке дисциплінує, привчає до створення естетичного, духовного, культурного та освітньо-виховного середовища.

Короткий аналіз досліджень проблеми. Окремі питання декоративно-ужиткового мистецтва неодноразово знаходили своє відображення у працях науковців, зокрема Є. Антонович, К. Духанін обґрунтували підходи до класифікації видів декоративно-ужиткового мистецтва; О. Рудницька, М. Каган, Р. Захарчук-Чугай охарактеризували функції декоративно-ужиткового мистецтва. Національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядали у своїх працях багато сучасних педагогів, такі як: Ю. Бондаренко, В. Довбищенко, Р. Захарченко, П. Ігнатенко, В. Каюков, О. Онищук, С. Павх, Б. Ступарик, О. Ярмоленко та ін. Про могутній психолого-педагогічний та виховний потенціал народних художніх ремесел, їх просвітницький та культурний вплив на особистість учня, студента свідчать дослідження О. Єнтіс, Н. Кузан, Т. Мацейків, В. Мусієнка, В. Радкевич, Л. Савки, С. Чебоненка та ін.

Різноманітні аспекти розвитку гончарної справи розкриті у дослідженнях працівників інституту керамології – відділення інституту народознавства Національної академії наук України (О. Пошивайло, О. Ликова, С. Литвиненко, Л. Метка та ін.). Особливостям становлення та сучасному розвитку гончарства присвячені публікації А. Кирпан, М. Мотики, Р. Мотиля, Д. Ткач та ін.

Аналіз наукових праць доводить, що декоративно-ужиткове мистецтво розглядається як один з істотних компонентів у навчальній діяльності учнів.

Мета статті полягає в розкритті дидактичних можливостей засобів гончарного мистецтва в духовно-естетичному вихованні учнів загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ).

Виклад основного матеріалу. Низка видів декоративно-ужиткового мистецтва зародилася ще у первісному суспільстві. Розвиток ремесел з тих давніх часів здійснювався за сімейними традиціями, секрети майстерності передавалися в спадок від батька до сина, від покоління до покоління. За цей тривалий період загальна технологія виготовлення виробів мало змінилася. Як і в давнину, сучасні майстри повинні вміти добрати і підготувати до роботи потрібний матеріал, виготовити (зазвичай, на гончарному крузі) та остаточно обробити заготовку, випалити виріб. Поступово осередками конкретного ремесла ставали цілі населені пункти – селища, в яких зберігалися, розвивалися та продовжувалися в нових майстрах традиції минулого.

Гончарні вироби є не тільки своєрідним літописом матеріальної культури, вони є носіями і національної культури, виражають духовність народу, його історію, традиції. Споконвічне намагання майстрів прикрасити навіть

найпростіші глиняні вироби шляхом удосконалення форм, декорування, розпису поливами та фарбами перетворило кераміку в об'єкт художньої творчості.

Розширення діапазону духовних, естетичних і художніх потреб, упровадження національних традицій у спосіб життя молоді засобами гончарного мистецтва має спрямовуватися на розширення наукових знань, що розкривають роль цього виду мистецтва у формуванні духовної та естетичної культури учнів; свідоме ставлення до естетичного світу; пізнання самого себе.

Навчально-пізнавальна діяльність учнів у галузі декоративно-ужиткового мистецтва, в цілому, та гончарного мистецтва, зокрема, має включати вивчення історії та духовно-культурних традицій рідного краю, оволодіння технікою рисунка і композиції, уміннями створювати орнаменти, розробляти і втілювати художні проекти в матеріалі тощо. Водночас, духовно-естетичного виховання учнів засобами гончарного мистецтва передбачає широку позакласну роботу: активне залучення до творчої художньо-трудої діяльності в художньо-прикладних гуртках і студіях з практичного втілення розроблених проектів, організацію екскурсій до виставкових зал, на підприємства народних художніх промислів, подорожей історико-культурними місцями рідного краю, участь у традиційних народних святах, етнофестивалях, майстер-класах, практикумах для учнівської аудиторії тощо.

Щоб досягти цілей, спрямованих на формування духовного потенціалу учнів, учителі трудового навчання та технологій звертаються до традицій, принципів природо- та культуровідповідності.

Під час навчання гончарства використовується ручна праця, яка є основою процесу мислення; ключом до розуміння технічних засобів і використання їх у діяльності; формує базові практичні уміння, необхідність яких виявляється у виконанні щоденних дій; формує виховні цінності, що втілюються у характері людини; розвиває креативність. Вона уможливорює ґрунтовне ознайомлення з матеріалами, розвиває практичні вміння, створює умови для винахідливості й стимулює ініціативність, а це сприяє розвитку самостійної діяльності та мислення. Вона також є фундаментом і сутністю творчості [4, с. 70-71].

Особливість гончарства полягає в тому, що як матеріал для виготовлення своїх виробів воно використовує глину. Ручна праця з використанням глини як одного з основних матеріалів сприяє розвитку еластичності елементарних рухів і прийомів, які стають навичками; формуванню умінь проектувати, виконувати, а також контролювати й оцінювати; розвитку поміркованості у способах використання матеріалу й уяви, яка створює остаточні образи; розвитку простих робочих позитивних рис: сумлінності, працьовитості, витривалості, уміння долати різні труднощі; виробленню вміння пов'язувати явище з їхнім оточенням [4, с. 70-71].

Науковець В. Зубань, розкриваючи роль гончарного мистецтва у формуванні духовного здоров'я учнівської молоді, зазначає, що під час

виготовлення гончарного виробу в учнів закладаються інтелектуальні уміння: пізнання можливостей матеріалу, основні вимоги художньої роботи з глиною, ліплення за уявою, з натури, кільцевим способом, композиція; а також практичні уміння: засвоюють прийоми роботи з глиною, розкачують, роблять кульки, циліндри, з яких, виконуючи найпростіші дії (натискання, розрізування, приплюскування), одержують об'ємні зображення. Всі ці види розвивають в учнів окомір [1, с. 72].

Ліплення з натури упорядковує дитячу «стихійність», зосереджує увагу на поставленому завданні, дає змогу свідомо оволодіти навичками, вчить сприймати пластичні властивості предметів, розвиває відчуття форми, пропорцій, цілого й частини, формує вміння визначати найбільш характерне в натурі. Ліплення з пам'яті (іграшок, фігурок тварин та ін.) формує в учнів ставлення до предмета, дає простір для фантазії, трактування та представлення виробу, пошуку власних композиційних елементів, сприяє розвитку зорової пам'яті. Композиція розвиває в учнів творчу фантазію, вміння вибирати суттєве, здатність логічного мислення, спостережливості, усвідомлення, використовувати ігрові та побутові сюжети, казкові мотиви [1, с. 72].

Навчання учнів гончарства сприяє розвитку в них інтересу до техніки й мистецтва, вихованню поваги до традицій українського народу, бережливого ставлення до рідної природи, позитивних якостей емоційно-вольової сфери (доброзичливе ставлення до людей, охайність і старанність у роботі).

Метою та основним змістом роботи з учнями на першому етапі навчання гончарства є мистецтво бачити світ. Учнів слід спонукати до активних спостережень, розвивати цікавість і любов до довкілля, захоплення ним. Вони мають знайомитися з творами гончарства, іншими предметами народних ремесел; творити своє мистецтво в яскравих фарбах і гончарних композиціях. Учень має ставити перед собою певні завдання та свідомо їх виконувати. Власне, це виховний процес розвитку здатності до самоорганізації, цілеспрямованої творчої трудової діяльності, який діти проходять у процесі гри, що є першорядною формою художнього пізнання світу та усвідомлення себе в ньому.

На наступному етапі учні мають отримати теоретичні знання, що є підґрунтям для формування практичних навичок володіння техніками та технологіями гончарства. Вони необхідні й достатні для того, щоб займатися гончарною справою на аматорському рівні (за зразками та з елементами самостійної творчості). Учні мають побачити всю глибину гончарного мистецтва, знайти свої улюблені художні техніки, спробувати себе в різних напрямках гончарної справи. Завдяки цьому учень зможе ставити перед собою складніші завдання, вирішувати їх, удосконалювати свою творчу діяльність. На цьому рівні учень має відчувати свою особистість, спробувати сили у ролі оцінювача, знавця. Це має неабияке значення у формуванні особистості учня: вихованні почуття самосвідомості, самоконтролю, відповідальності за себе та інших, потреби у самовдосконаленні.

Останній етап навчання гончарної справи передбачає ознайомлення

учнів з визначними зразками керамічної культури; організацією промислового керамічного виробництва; вивчення технології індивідуальної та колективної творчості; участь у тематичних й авторських виставках, конкурсах. Заняття на цьому етапі підготовки сприяють формуванню творчої індивідуальності учнів. У декоративно-ужитковій діяльності учнів виявляється стійкий інтерес до глибокого вивчення природи та законів її відображення: форми, фактури, кольору; психологічного стану у своїх виробках. У пошуках засобів самоствердження учні мають вивчати і досліджувати нові методи й засоби керамічного ремесла, на основі нового знання виконувати самостійні художні твори в обраній техніці.

Духовно-естетичне виховання учнів засобами гончарного мистецтва зумовлене системою форм організації і проведення занять та їх змістовим наповненням. Так, на заняттях важливими є фрагментарне прослуховування народної музики, пісень, поезії, ознайомлення з традиційними звичаями, обрядами та святами, побутом. Водночас, вкрай необхідним є використання автентичного наочного матеріалу – глиняних виробів відомих народних майстрів. Важливо навчити учнів проводити художньо-змістовий, морфологічний та знаково-семантичний аналіз цих виробів: виявляти органічні зв'язки з природою, традиціями й історією народу, зіставляти графіку візуальних знаків та їх лексичних позначень у народних назвах візерунків, досліджувати еволюцію форм і стилістики в орнаментиці, спільні та відмінні риси в художній системі образів тощо. Особливої уваги слід надавати дискусійним питанням етнокультурного районування, типології та класифікації керамічних виробів. Такі дидактичні підходи сприяють розширенню уявлень учнів про види та жанри народної творчості, цілісність і своєрідність, ансамблевість декоративно-ужиткових виробів.

Художньо-трудова підготовка учнів у галузі гончарного мистецтва має здійснюватися на етапі формування знань: від вивчення загальних категорій, принципів цього виду народного мистецтва до пізнання часткових понять, форм, способів зображення та стилізації явищ, об'єктів навколишнього світу. Водночас, проходить різні стадії: від формування простих навичок і прийомів роботи з матеріалом та репродуктивної інтерпретації мотивів і сюжетів до більш складних, творчих методів перетворення форм, змісту, образів та ідей у готовий декоративно-ужитковий виріб.

Практичний етап оволодіння гончарним мистецтвом полягає в передачі учням секретів технічної майстерності виконання декоративних технік, прийомів формотворення, закономірностей орнаментування, способів виявлення художніх образів та їх семантичного змісту, які несуть у собі життєстверджувальний характер, яскраву, розкуту, лаконічну мову, запозичену зі світу природи, у скарбниці фольклору, народних звичаях й обрядах. У сукупності ці особливості викликають в учнів високі патріотичні почуття, оптимістичне ставлення до життя, плекають кращі риси національного характеру, формують людину-творця з високим рівнем художньої культури. Водночас учителям трудового навчання та технологій слід прискорювати підготовчі, формувальні, репродуктивні етапи навчання,

якомога швидше залучаючи учнів до творчої продуктивної діяльності з обов'язковим кінцевим результатом – проектуванням і виготовленням декоративно-ужиткових виробів за власним задумом. Розробка художніх проектів декоративно-ужиткових керамічних виробів і втілення їх у матеріалі сприяють розвитку в учнів нових якостей і, передовсім, – здатності творити й естетично змінювати навколишній світ.

Висновки. Традиції народного мистецтва включають досвід єднання людини з природою. Ознайомлення підлітків з історією виникнення декоративно-ужиткового мистецтва; художньо-технологічними традиціями та досвідом самобутніх центрів, визначних майстрів народного мистецтва; становленням, розвитком і значущістю мистецтва в сучасному світі, що знайшло відображення в архівних матеріалах, численних дослідженнях етнографів, мистецтвознавців, науковців, педагогів, створює підґрунтя для їхнього етнокультурного виховання [3, с. 178]. Головною цінністю декоративно-ужиткового мистецтва є вплив на мислення особистості як інструмент пізнавальної діяльності, на комунікативні якості як шлях духовного й міжособистісного спілкування, на творчі здібності як основний засіб її самореалізації, на формування етнічної ідентичності як глибинної основи національної самосвідомості.

Основними передумовами духовно-естетичного виховання учнівської молоді засобами гончарного мистецтва є урахування регіональних і сімейних традицій, на основі яких передаються з покоління в покоління знання й уміння; максимальне використання досвіду майстрів гончарної справи; підготовка майбутніх учителів, зокрема, учителів трудового навчання та технологій, до реалізації навчального процесу в загальноосвітніх і позашкільних навчально-виховних закладах; дослідження етнографічних особливостей гончарства та розробка на цій основі навчально-методичного забезпечення.

Потенційні можливості декоративно-ужиткового мистецтва в естетичному вихованні учнів безмежні. Перед учителями трудового навчання та технологій стоїть першочергове завдання – створити умови максимального залучення учнів до творчої діяльності, метою якої є формування гармонійного предметного середовища, що найбільш повно задовольняє матеріальні та духовні потреби людини. З метою підвищення ефективності естетичного виховання учнів доцільно звернути увагу на вирішення таких завдань у навчально-виховному процесі: збагачення рівня загальної культури учнів; формування естетичного ідеалу; ознайомлення учнів з критеріями краси, які існують у суспільстві; розвиток естетичних почуттів, духовно-естетичних потреб учнів; розвиток умінь сприймати й оцінювати красу; розвиток бажання створювати красу власними руками.

Список використаних джерел:

1. Зубань В. М. Педагогічні умови формування духовного здоров'я учнівської молоді засобами гончарного мистецтва / В. М. Зубань // Наукові

записки кафедри педагогіки. – Випуск XXX. – Харків, 2012. – С. 64-74.

2. Кравченко Я. Димлене диво / Я. Кравченко // Пам'ятки України. – 1989. – № 1. – С. 96-102.

3. Марущак О. В. Творчий поступ народного майстра гончарної справи О. Г. Луцишина як передумова етнокультурного виховання молоді / О. В. Марущак, І. В. Савчук // Актуальні проблеми математики, інформатики, фізики і технологій : Зб. наук. пр. – Випуск XV. – Вінниця : ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. – С. 178-181.

Марущак, О. В. Формування духовно-матеріальної культури учнів старшої школи засобами гончарства / О. В. Марущак, І. В. Савчук // Наука, дослідження, розвиток. Педагогіка / Science, research, development. Pedagogy. (30.03.2018-31.03.2018). – Warszawa: – 2018. – Т.3. – С. 69-72.